

Stane GRANDA

PREČNA, MIKUŽEV ROJSTNI KRAJ

Mnogi študentje prof. dr. Metoda Mikuža so bili prepričani, da je rojen pri Sv. Gregorju nad Ortnekom, saj ga je pogosto rad omenjal. Vest o Prečni pri Novem mestu kot Mikuževem rojstnem kraju je mnoge presenetila, saj bi to danes pomenilo, da je pravzaprav Novomeščan. Sodobna Prečna je namreč nekakšno novomeško spalno predmestje, stisnjeno med potok Temenico ali Prečno tik pred izlivom v Krko in vinsko rebrijo nad njo. Leži približno uro hoda iz Novega mesta, ki je nanjo zelo vplival tako v gospodarskem kot družbenem in zlasti idejnem oziru. Danes je znana po bližnjem športnem letališču onstran Temenice, ki ga je nekdanja JLA usposobila tudi kot pomožno vojaško letališče in nanj namestila nekaj letalskih lupin brez motorjev in oborožitve. Sam kraj je bil tako v preteklosti kot danes priljubljena izletniška točka Novomeščanov, ki jih niso privabljali le vinogradi nad vasjo, od koder je neverjetno lep razgled, ampak tudi bližnji, nekoliko skrivnostni Lukenjski grad, pod katerim priteče zadnjikrat na dan v obliki mogočnega vodnega izbruha kraška Temenica, ki dobi tu ime Prečna. Njena moč je tolikšna, da žene manjšo hidroelektrarno. Zato je obvezna izletniška točka novomeške šolske mladine za ekskurzije z zgodovinsko, naravoslovno in tehnično vsebino. Nekdaj so iz Novega mesta ob Krki in nato preko Cegelnice do Prečne vodile lepe pešpoti, po drugi svetovni vojni pa je JLA zgradila v gozdovih levo in desno ob edini cesti, ki vodi vanjo iz dolenske prestolnice, obsežna skladišča, kar je obiskovanje kraja meščanom nekoliko zagrenilo. Otroci smo radi uživali v nevarni igri, kako daleč bo komu uspelo prodreti v gozd, ne da bi ga ustavil stražarjev klic: "Stoj, pucat ču!" Svojevrstna znamenitost Prečne je bila tudi družina Levstik, ki izhaja menda iz sem priseljenega pisateljevega bližnjega sorodnika. Iz tega rodu izvira pokojni Marko Levstik, ki je bil pred nekaj leti v še vedno ne povsem zadovoljivo pojasnjenih okoliščinah ubit kot župnik v Šmarju-Sap.

Dejstvo, da Mikuž Prečne ni pogosto omenjal, govori o tem, da se na kraj, v katerem je preživel le kratko dobo, ni navezal. Novomeški slavist Karel Bačer je baje pri starejših prebivalcih Prečne še našel nekaj spominov nanj. Gotovo jo je nekajkrat prehodil vsaj v svoji partizanski dobi, o kasnejših obiskih pa ni poročil. Sam mi je le enkrat omenil, da bi jo rad obiskal, da pa za to nima prave priložnosti. Takrat bi jo mogoče še prepoznal, danes bi se zaradi velikih sprememb, ki jih je doživela v zadnjih petnajstih letih, tudi nekdanje opekarne ni več, verjetno takoj obrnil. Kraj bi mu bil tuj.

Tukajšnji prostor je bil obljuden vsaj že v kameni dobi. Ljudi so najbrž privlačevale izjemne možnosti za lov in ribolov. Tik pod kraškim izviro, na levi strani potoka so namreč v eni od kraških jam, to je v Lukenjski jami, imenovani tudi Jama pod Lukenjskim gradom, arheologi pod vodstvom dr. Franca Osoleta našli ostanke človeške prisotnosti, ki segajo od srednje starejše kamene dobe,

preko eneolita, bronaste dobe, staroželezne, in rimske do srednjega veka. Izjemnost te jame je seveda v njenem značaju paleolitskega najdišča.¹

Prečna se v zgodovini prvič omenja okoli 1180; 1351 se omenja tamkajšnji grad oziroma dve leti kasneje dobro (Gut), 1463. leta se omenja podružnična cerkev sv. Nikolaja, med drugim tudi zaščitnika proti poplavam, kar nam pove, kaj je bila glavna nadlega tukajšnjih kmetov. Hiše ležijo na levi, nekoliko dvignjeni strani potoka, za katerega velja, da rad poplavlja in je tudi sicer zelo zahrbtnen. Utopitve v njem v preteklosti niso bile redke. Kraj je imel v starejših zgodovinskih obdobjih, zlasti pa v srednjem veku precej koristi zaradi lege ob prometnici, ki povezuje Novo mesto s slikovitimi in gospodarsko pomembnimi kraji ob gornji Krki, to je železarskimi in lesnimi obrati knežje veje Auerspergov. Mnogi so po njej potovali tudi preko Straže v Dolenjske Toplice.

Omenili smo že, da je največja zgodovinska znamenitost kraja grad Luknja, ki pa je danes v ruševinah. Leži pod mogočno prepadno steno, v kateri so nekakšni ostanki zidov, domnevno zatočišč, in nad že omenjenim kraškim izvirom. Dostopen je le iz ene strani in je med naravno najbolj zavarovanimi dolenjskimi gradovi. Nekoliko temačna in težko dostopna lega je spletla okoli njega ogromno domišljije, zgodbe o njem so nenavadno podobne onim o postonjskem Predjamskem gradu. Imata tudi enako nemško ime Lueg. Grad naj bi po Majdi Smole oziroma Valvasorju do leta 1484 pripadal Luegerjem, bil nato deželnoknežja posest, cesar Maksimilijan pa naj bi ga 1494 podaril Frideriku Gallenbergu. V naslednjem stoletju so bili lastniki Galli pl. Gallensteini. Ti naj bi razpadajoči grad obnovili, utrdili, okoličanom naj bi služil tudi kot zavetišče pred Turki. Zelo možno je, da je bil grad takrat nanovo pozidan, saj bi bila lahko starejša stavba, ki je bila še na težje dostopnem mestu, zaradi posledic potresa 1511, neobnovljiva. V začetku 17. stoletja so ga priženili rakovniški grofje Barbo, 1649 ga je od njih dokončno kupil nek baron Franc Gašper Brenner. Prek poroke je spet prešel na grofe Barbo, v začetku 18. stoletja je bila lastnica grofica Marija Felicita Herberstein, ki ga je prodala 1711 grofu Gallenbergu, 1738. leta pa so ga znova kupili grofje Barbo, 1801 pa je z oporoko prešel na barona Vincenca Schweigerja pl. Lerchenfelda. Leta 1827 ga je kupil Anton pl. Fichtenau, od njega ga je kupil leta 1876 Franc Anton Langer pl. Podgora in ga že čez 7 let prodal Šlezijcu Antonu Schieblu. Njegova žena ga je skupaj z bližnjim gradom Zalog 1896 zamenjala za dve hiši na Dunaju. Nato je prišlo še do dveh prodaj oziroma nakupov, verjetno zaradi zadolženosti. Leta 1911 je postal z nakupom lastnik novomeški katehet Ivan Smrekar, ki pa ga je prej kot v enem letu prodal nekemu krakovskemu trgovcu, vendar je že decembra istega leta postala lastnica Ljudska posojilnica v Ljubljani. Zanimiv je podatek, da je zanj plačala kupcu 35.000 kron, prodajalec pa je pred tem dal zanj 500.000 kron.² Ker je nemogoče, da bi njegova vrednost v tako kratkem času toliko padla, lahko razvidimo iz podatkov kako so se pri nakupih gradov zadolževali. Jasno je, da v takih naglih menjanjih lastnikov ne moremo govoriti o skrbi za grad, v ozadju so navadne špekulacije, še bolj pa je seveda

¹ Arheološka najdišča Dolenjske. Novo mesto 1990, str. 7-8.

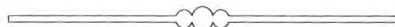
² Majda Smole: Graščine na nekdanjem kranjskem. Ljubljana 1982, str. 272-274.

trpela grajska oprema. Od posojilnice je grad kupil novomeški trgovec Fran Seidl,³ brat znamenitega geologa, ki pa je bil slab gospodar. Ogromno je kupoval, nič pa ni vzdrževal.⁴ Podobno usodo sta doživela v Novem mestu ob Krki tudi njegov mlin in nekoliko nižje stoječa žaga. O Seidlu in njegovi skromnosti ali boljše skoposti še danes krožijo zgodbe med ljudmi, češ da so ga imeli nekateri za berača. Tako je na vlaku, oblečen skrajno revno, običajno v rubaški, prepasani z vrvoj, zaspal in, ko se je zbudil je bilo v kapi, ki jo je položil poleg sebe, kar nekaj drobiža. Gradu zato niso zažgali partizani, kot nekateri govorijo, ampak je propadel zaradi slabega gospodarja. Čeprav si človek težko predstavlja, čemu bi ta grad danes lahko služil, gotovo ni stal v tako zaraščeni pokrajini kot danes. Škoda, da je propadel, saj takih gradov na Slovenskem ni bilo veliko. Verjetno je bil tudi veliko starejši kot pa so prve zgodovinske omembe.

Sama Prečna nima drugih zgodovinskih znamenitosti. Sedanja cerkev je bila zgrajena leta 1910 po načrtih ing. Vancaša, posvetil pa jo je škof Jeglič. Novogotska stavba je prvotno zelo grobo posegla v idiličen dolenski svet, kar razkrivajo tudi filmski posnetki Božidarja Jakca pred II. svetovno vojno.⁵ Danes je zaradi rastlinja, pa tudi navadili smo se nanjo, manj moteča. V njej so iz stare cerkve tri stare podobe in verjetno 340 kg težak zvon v malem zvoniku.⁶ Bolj pa je zanimivo vprašanje, kaj se je pred tem dogajalo s tukajšnjo cerkvijo. Po najstarejši omembi iz leta 1405 naj bi tu stala podružnična cerkev sv. Nikolaja.

Sedanja cerkev sv. Antona Padovanskega pa je nadomestila cerkev posvečeno sv. Eliji. Bila je tipična podeželska cerkev, zgrajena verjetno v 16. stoletju, oltarji so bili v 18. in 19. stoletju obnovljeni. Stolp je stal ločeno in je bil dobro grajen, sama cerkev pa zaradi potresov v slabem stanju.⁷ Glede na podatke o gradu moramo v tem primeru dopustiti možnost, da je bila prejšnja cerkev sv. Nikolaja v potresu 1511 tako prizadeta, da so jo morali podreti. Sezidali so novo in jo posvetili Eliji, ki je tudi zaščitnik proti naravnim nesrečam, stolp prejšnje cerkve pa je verjetno ostal in je bil podprt v času, ko so zidali sedanjo cerkev. Zakaj so menjali svetnike, ki jim je cerkev posvečena, če podatek o prvotni cerkvi ni napačen, pa je že povsem drugo vprašanje. Vsekakor to odraža na svoj način tudi naravne in socialne razmere.

V verskem pogledu so tukajšnji ljudje sprva spadali pod mirnopoško prafaro. Nekako od 1600 je sodila pod straški vikariat, od 1767 pa je bil sedež vikariata tu, župnija je od leta 1862,⁸ patronat je pripadal novomeškemu kapitulju, ki je moral prispevati denar tako za vzdrževanje stare kot gradnjo nove cerkve. Prečenska župnija je imela precej nenavaden obseg, saj se je njeno ozemlje vleklo vse do Krke med Novim mestom in Mačkvcem. Vas Ločna, kjer je danes tovarna zdravil Krka, je sodila v prečensko, ne pa v bližnji novomeško oziroma šempetersko faro.

³ Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana 1937, str. 482. Pri prebiranju podatkov o Luknji je potrebno biti zelo previden zaradi možnih zamenjav z lastniki Predjamskega gradu.

⁴ Osebna poročila ljudi, ki so ga poznali.

⁵ Filmske posnetke hrani Arhiv republike Slovenije.

⁶ Šematizem ljubljanske škofije. Ljubljana 1993, str. 197.

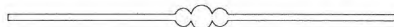
⁷ Dokumentacija Umetnostnozgodovinskega inštituta Frana Steleta, ZRC SAZU.

⁸ Podatek v šematizmu ljubljanske škofije za leto 1993 je napačen, navajam po Krajevnem leksikonu Slovenije, II. knjiga, str. 525.

Lepa in za vinogradništvo pripravna lega pobočja nad vasjo, je v srednjem veku poleg "domačega" lukenjskega zemljiškega gospoda privabila sem še številne zemljiške gospode. Med njimi so bili stiški menihi, kar nam sporoča posredno že tudi o njihovih višnjegorskih lastniških "prednikih", tukajšnja njihova posest je sodila pod Bajnof. Tukaj so imele podložnike še gosposčine Črni potok, Podpeč, Rakovnik, Jablje, novomeški kapitelj in topliška farna gilta; desetinska gospodje so bili poleg Luknje še gospostva Črni potok, Jablje, Podpeč, topliška farna gilta in novomeški kapitelj. Gornino je bilo treba oddajati lukenjski graščini. Kot vse kaže, so k taki razdrobljenosti veliko prispevali Galli pl. Gallensteini z dotami. Precej nenavadna je tudi tukajšnja posest obeh cerkvenih gospostev, saj ne eno ne drugo ne sodi med starejše.

Iz besed o Lukenjskem gradu je razvidno, da so kraji trpeli zaradi turških vpadov in da jim je njegova izjemna lega nudila varno zatočišče. Ko jih ni bilo več, so imeli vaščani težave z nekdanjimi krajišniki, ki so na svojih roparskih pohodih lahko prišli zelo neopazno. Na enem izmed roparskih napadov so izkoristili tudi nepredvidnost grajskih, vdrli v grad in ga oropali. Vsa naravna zaščita in utrjenost ne pomagala pred malomarnostjo gospodarjev. Prebivalci Prečne so znali koristno izrabiti tudi bližino Novega mesta. Tukajšnja posestna struktura namreč ni bila tako neugodna, da ne bi ustvarjala nekaterih agrarnih viškov. Večina kmetij je bila polovičnih, ne tako malo tudi večjih, razmeroma veliko pa tudi manjših in v vinskih goricah tudi kajzarje, tako, da tudi z delovno silo ni bilo težav. Žal ni znano, ali so znali izrabiti vodno pot po potoku in nato po Krki, dejstvo pa je, da se je dalo Novomeščanom ob tržnih dnevih in na sejmiših marsikaj prodati, prav tako pa jim tudi ob nedeljah kot izletnikom marsikaj ponuditi. Svoje je prispevala tudi pot v Dolenjske Toplice, iz katerih so nameravali knezi Auerspergi narediti zelo pomembno termalno središče. To prednost je Prečencanom v veliki meri izničila leta 1894 zgrajena železnica Novo mesto - Straža, ki se je Prečni v precejšnjem loku izognila. Velike možnosti zaslužka so dajali tudi gozdovi, zanemarljive pa niso bile tudi velike zaloge gline, katere pomen je glede na povpraševanje po opeki vse bolj naraščal. Nekaj dela sta dajala tudi mlin in žaga, ki sta stala pod gradom.

Veliko bolj dramatično je bilo v 19. stoletju in to ne le zaradi pogoste menjave zemljiških gospodov. Običajno dotlej veliki mednarodni dogodki niso prizadejali tako majhnih krajev, kot je Prečna. Ta pa je ob zadnjem prihodu Francozov leta 1809 doživela pravo katastrofo. Kot je znano, so Francozi pred ustanovitvijo Ilirskih provinc naložili našim krajem izredne vojne davke in jih zelo neusmiljeno izterjevali. Zaradi tega je oktobra tega leta je izbruhnil na Kočevskem hud upor, takrat je bil uničen tudi Kostel, ki so se mu pridružili tudi prebivalci gornje in srednje Krke. Novomeška francoska posadka je odhitela v Kočevje, vzpostavila red in mir, ko se je vračala pa "pomirjala" še kraje ob Krki in tudi više ob Temenici, vse do Trebnjega. V Prečni naj bi nekdo streljal na francoskega generala Zucchija in Francozi so kraj požgali.⁹ Tako so prečenski metje kmalu lahko spoznali francosko kulturo. Po njihovem odhodu iz naših krajev so se v letih 1816 in 1817 tudi tu soočili s hudo lakoto in po njej šele dobro začeli ceniti krompir, ki je kot kruh ubogih za vselej pregнал to ciklično nesrečo naših krajev. Po dobrem desetletju pa

⁹ Joh. Saloker: Der Landsturm gegen die Franzosen zu Neustadt im J. 1809. MHVK 1851, str. 59-61.

so kmetje opazili v njihovih krajih nenavadne inženirje, ki so natančno izmerili vse njivske površine in precej natančno izprašali kmete kaj in kako pridelujejo. Tako so ugotovili, da je bilo 1830 leta v Prečni 23 hiš. V njih je živelo 21 družin, moških je bilo 36, žena 50. To nenavadno razmerje kaže na možnost, da je bilo precej mož, verjetno fantov, odsotnih zaradi dela v gozdovih ali pa v železarskih obratih više ob Krki. V vasi je bil le en konj in še ta verjetno župnikov, pač pa kar 34 volov, 19 krav, 10 mladih goved in kar 40 prašičev. Ovac prečenski kmetje niso gojili, ampak njihovi hribovski sosedje. Število prašičev kaže na določeno tržno usmerjenost, povezano verjetno z bližnjim Novim mestom ali pa možnostmi prodaje hrane v največji dolenjski "fabriki" - železolitarni Dvor. Ta je dal občasno delo tudi tukajšnjim kmetom, ki so z voli tja vozili železovo rudo. Nekaj zaslužka je dal tudi prevoz lesa v Novo mesto, ki je imelo v bližini svoje gozdove (Kačja rid). Ker so bili v prvi polovici 19. stoletja skoraj popolnoma opustošeni, so kmetje meščanom lahko prodajali tudi svoj les. Nasploh je bila cesta skozi Prečno dobro vzdrževana. Dobro je bila povezana s komercialno cesto Novo mesto - Ljubljana, na katero se je priključila v Bršljinu, kot tudi okrajno, ki je peljala iz Dolenjskih Toplic proti Dvoru. Dolenjska metropola je bila tudi dober kupec nekaterih pridelkov kot smetane, piščet ter jajc, ki so jih prečenske kmetice lahko prodajale na ponedeljkovih tržnih dnevih. Tržno blago je bilo tudi vino, prevladovalo je belo. V vinogradih so pridelovali tudi fižol, med trto pa je raslo tudi sadno drevje. Verjetno je pri zaničnih kmetih opravljalo tudi naloge kolja, čeprav je v tem času vinogradništvo dobivalo na pomenu, saj so bile površine s trto v porastu. Vina niso prodajali le na Kočevsko in Ribniško, ampak tudi na Gorenjsko. Kmetje so gojili takratne običajne dolenjske kulture: osnovne štiri vrste žita: pšenico, rž, ječmen, oves, le Lukenjska graščina pa tudi koruzo; proso, ajdo in koruzo, manj pomemben je bil krompir, stročnice, zelje. Za živino so gojili tudi deteljo. Nasploh je veljal tukajšnji svet za precej ugoden za poljedelstvo, tako glede možnosti pridelave, kakovosti in prodaje. Kot oviro boljšim razmeram so naštevali fevdalne obveznosti.

Neposredno po letu 1830 je morala začeti delovati tudi opekarna v Prečni. Naslonila se je na precej starejšo opekarsko tradicijo, ki je dala ime bližnji Cegelnici, predvsem pa na bogate tukajšnje zaloge gline. Opeka je bila zelo dobra in je služila svojemu namenu do pred nekaj let tudi na novomeški kapiteljski cerkvi in proštiji.

Leta 1844 je bilo treba prvič plačati davek od zemlje na podlagi podatkov franciscejskega katastra. Mnogi kmetje na Dolenjskem so takrat pomislili na nujnost upora proti državi in cesarska vojska je vzpostavila red, na drugi strani pa je država ukazala revizijo katastra. V tukajšnjih krajih je pokazala, da je bilo polj manj, tudi njihova kakovost je bila nižja, enako je veljalo za travnike, pašnike in vinograde, več je bilo nizkih gozdov. Tudi vrednost čistega donosa je bila manjša. Če so ga ob prvi cenitvi za katastersko občino določili na 9.107 glđ, je bil po reviziji 6.734 glđ in s tem tudi manjši davek. Po revoluciji 1848 so v Prečni tudi prvič volili župana politične občine. Marsikje na Dolenjskem je takrat prišlo do nemirov. Za prebivalce Prečne taki podatki niso znani.

Leta 1857 je Prečna dobila šolo, ki je čez nekaj desetletij v vas pripeljala tudi

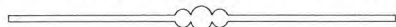
očeta Metoda Mikuža. Ta je deloval že v novi stavbi, ki je bila zgrajena 1906.¹⁰

Življenje prebivalcev Prečne v naslednjih desetletjih je slovenski javnosti razgalil Janez Trdina, ki se je 1867 naselil v hišo, kjer se cesta iz Prečne priključi na prej imenovano komercialno cesto. Mož očitno tedaj Dolenjske ni ne poznal, ne razumel, še zlasti pa ne govorjenja preprostih ljudi pod vplivom gostilniških hlapov, ki so mu bili glavni vir informacij. Verjetno so ga stiskale tudi osebne težave, saj je bil za vdovca in upokojenca premlad. Njegovi opisi tukajšnjih ljudi in njihovega vsakodnevnega življenja so namreč takšni, da se lahko skrijeta tudi svetopisemska Sodoma in Gomora.¹¹

V začetku 20. stoletja so se v Prečni dogajale precejšnje spremembe. V skladu z gospodarskim razvojem v tedanji monarhiji, torej ob gospodarskem vzponu, so se lotili dveh zidav: najprej šole in nato cerkve. Dolenjske novice poročajo zlasti o velikih težavah pri gradnji cerkve, saj so bile obveznosti župljanov, ki so si jih naložili, precejšnje in je volje za denarne in materialne prispevke h gradnji ter za delo kmalu začelo zmanjkovati. Tako so imeli kar precejšnje težave, da so kmetje navozili les za ostrešje. Kljub vsemu se je delo dobro izteklo. Novo cerkev je spremljalo tudi povečano versko navdušenje, ki se je kazalo v ustanavljanju različnih kongregacij in delovanju prosvetnih društev. Nemalo je na tukajšnje dogajanje vplivalo tudi politično življenje v Novem mestu. Svojevrstna podpora napredku je bila tudi leta 1909 zgrajena hidrocentrala pod Lukenjskim gradom. Podjetnik Josip Košiček, ključavnikarski mojster, ki pa je kasneje obogatel z gradbeništvom, je kupil nekdanjo grajsko žago in mlin, popravil zajetje in namestil turbino, ki je imela moč 100 KM. Ker se je z investicijo nekoliko uštel, je še isto leto prodal naprave Francu Seidlu, ki je bil finančno močnejši in tudi uspešnejši pri distribuciji elektrike.¹²

Prva svetovna vojna je zahtevala svoje človeške in materialne žrtve. O zadnjih nam govori dejstvo, da so nove zvonove, stare je vzela vojska, dobili šele v letih 1922-1932. Lukenjska elektrarna je dobila 1919. leta novega lastnika. Podjetje Bon in drug je zgradila nov in višji betonski jez Ker mu je očitno zmanjkalo kapitala, je ustanovil komanditno družbo z omejeno zavezo, ki je kapacitete podvojila. Zaradi težav z vodo, ki je ni bilo vselej dovolj, so leta 1923 postavili še lokomobilo. 1930. se je lastnica elektrarne preimenovala v Novobor, splošno industrijsko delniško družbo, ki je opravila pomembno vlogo v elektrifikaciji osrednje Dolenjske.¹³ Leta 1935 je Vilko Sedej stanovil Dolop, dolenjsko opekarniško in komanditno družbo, družabnik je bilo podjetje Novobor. Opekarna, ki so jo elektrificirali, zlasti stroje za pripravo gline, je izdelala poldrugi milijon zidne in petino od tega še strešne opeke. Zaposlovala je od 40-50 delavcev.¹⁴

Politično in družabno življenje v kraju se je vse bolj diferenciralo. Klerikalna stran je imela odlično oporo v kaplanu Komljanču, ki je ustanovil hranilnico, poskrbel za odprtje poštnega urada, s pomočjo faranov zgradil prosvetni dom in izjemno razvil društveno življenje. Medtem, ko je bila klerikalna stran v tem pogledu precej samostojna, čeprav tudi povezana z dogajanjem v Novem mestu,

¹⁰ Krajevni leksikon Slovenije, II, Ljubljana 1971, str. 525.

¹¹ Stane Granda, Janez Trdina - etnolog. Kronika 1981, št. 1, str. 79.

¹² Razvoj elektrifikacije Slovenije. Ljubljana, 1976, str. 59.

¹³ Ravno tam, str. 165.

¹⁴ Jože Šorn: Novomeška industrija med obema vojnama. Kronika, 1976, št. 1, str. 39.

so bila liberalna in komunistična strujanja povsem odvisna od mesta oziroma Dolenjskih Toplic, kjer je bilo nekaj mesecev pred drugo svetovno vojno središče delovanja novomeških komunistov. V Prečni so bili s KP povezani Jarčevi, družina s številnimi fanti, ki so sloveli po svoji družabnosti in ubranem petju. Ti so 22. junija 1941 izvedli v novomeški okolici tudi prvo sabotažno akcijo. V gozdu za Lukenjskim gradom so prav oni tudi določili prostor za prvo partizansko taborišče in prve partizane tudi oskrbovali. Naj bo na tem mestu posebno poudarjeno, da so bili Jarčevi izjemno skromni in skrajno pošteni ljudje. Po drugi svetovni vojni se niso okoriščali s predvojnimi in medvojnimi delovanjem in tudi svojih zaslug niso razglašali. Bili so preponosni, da bi oblast, ki jim svojega dolga ni nikoli povrnila, za karkoli prosili. Čeprav sem jih osebno poznal in z njihovimi otroki tudi prijateljeval, sem za bistvene stvari zvedel šele iz literature¹⁵ in na pogrebu. Iz Luknje je bilo partizansko taborišče kasneje prenešeno v logarsko kočo na Frati, od koder je bil izveden tudi znamenit prvi partizanski napad na Bučko.

Odpor proti okupatorju je bil na Dolenjskem in tudi v Prečni v začetku vseplošen in je povezoval ljudi različnih političnih opredelitev, ni pa bilo pripravljenosti za začetek pravega oboroženega odpora. Nemalo je bila tega kriva okupacijska italijanska politika, nekaj pa je prispeval tudi prezir do Italijanov. Partija je imela zato nemalo težav celo v lastnih vrstah, saj njeni člani niso bili pripravljeni slediti pozivu ljubljanskega vodstva po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo za takojšen oborožen odpor.¹⁶ Kmalu pa je začelo v vsesplošnem odporništvu prihajati do ostre politične diferenciacije, k čemur je precej prispevala revolucionarna navdušenost in praksa Nika Šiliha in Ivana Moreta-Žana. Če velja prečenski konec na eni strani za začetnika novomeškega partizanskega gibanja, ima žal tudi izjemno pomembno vlogo v razmahu državljanske vojne na Dolenjskem. Leta 1924 je v Prečno prišel za kaplana Janko Komljanec, ki je bil pred tem tri leta prefekt v škofovih zavodih. Leta 1937 je postal župnik. Bil je krščansko socialnih nazorov in je tako tudi neposredno deloval. Kakor je na eni strani že od samega začetka nasprotoval okupatorju, pa ni pritegnil oboroženemu boju. Komunizma ni sprejemal in je svaril pred njim. To je tudi odkrito povedal na grobu nekdanjega orožnika Janeza Murglja, ki je partizane zaradi prevlade komunistov zapustil. Prepad z njimi se je poglobljajl v nepomirljivo nasprotje in sovraštvo; 15. junija so ga partizani odpeljali in ga dva dni kasneje, verjetno med mučenjem, ubili.¹⁷ Odgovornost za smrt pripisujejo ljudje Niku Šilihu in predvsem Frančku Sajetu, zastopniku krščanskih socialistov v novomeški OF, ki mu je Komljanec naivno zaupal svoje nazore in je bil potem obremenilna priča. Ta smrt je strahovito odmevala po Dolenjskem in s podobnim Grahutovim primerom iz Šmarjete, ta sicer ni bil duhovnik, bil pa je idejni nasprotnik komunizma in zelo popularen in priljubljen v katoliškem mladinskem gibanju, največ prispevala k razmahu državljanske vojne v osrednjem delu Dolenjske.

Po drugi svetovni vojni je deagrarizacija Prečno zelo prizadela. Novim novomeškim oblastnikom se je morala silno zameriti, saj so kar pozabili na njen velik

¹⁵ Terezija Traven: *Novomeška partizanska četa*. Novo mesto 1989.

¹⁶ Ravno tam, posebj str. 15 in dalje.

¹⁷ *Palme mučeništva*. Celje 1995, str. 64-67.

delež v partizanskem gibanju. Kmalu je izgubila tudi funkcijo občinskega središča. Kmetje so si poiskali službo v Novem mestu in kasneje v Novolesovi tovarni v Straži. Opekarna je bila v povojni obnovi silno pomembna, kasneje pa je padla v krizo in bila opuščena kot eden prvih nerentabilnih gospodarskih subjektov v širšem novomeškem prostoru. Prijazno izletniško vlogo je kraj izgubljal na eni strani zaradi že omenjenih vojaških skladišč, na drugi strani pa zaradi Romov, ki so se naselili v nekdanja graščinska gospodarska poslopja. Oblast je vlagala ogromna sredstva v njihovo kultiviranje, poskušala jih je zaposliti pri opekarni, na razpolago jim je dala opeko opuščene tovarne, vendar je bilo vse neuspešno. Po umoru nekega mladega fanta v začetku šestdesetih let, se je njihovo število zaradi nezadovoljstva ljudi začelo zmanjševati. Nekaj let kasneje je bila modernizirana cestna povezava z Novi mestom, šele v poznih sedemdesetih letih še s Stražo. Prečna je začela pridobivati pomen. Številnim domačinom, ki so si postavili nove hiše, so kmalu sledili še drugi. Žal je bilo to že prepozno za tamkajšnjo osnovno šolo, saj otroke vozijo v Bršljin, industrijsko predmestje Novega mesta. Tako je odpadel tudi razlog, da bi se lahko kakšnemu tamkaj učečemu učitelju rodil zgodovinar Mikuževega kova.